

HOOFDSTUK TIEN

Het stof van Kurukshetra

De lege grasmat

'Brahmaan,' zei Janamejaya, 'wat deden de zonen van Pandu toen mijn overgrootvader Arjuna uit het Kamyaka-woud vertrokken was? Hij was hun toevlucht, die grote boogschutter die legers versloeg, zoals Vishnu de toevlucht is van de Aditya's, de zonnegoden. In de strijd week hij nooit terug. Hoe brachten mijn voorvaders hun dagen door in het woud, zonder die held?'

'Ze waren als de parels van een snoer dat geknapt is, koning,' zei Vaishampayana.

En Vaishampayana vertelde verder.

Arjuna's broers bleven in Kamyaka. Elke dag gingen ze voor de brahmanen op jacht, en met reine pijlen doodden ze dieren van allerlei soort die voor het offer geschikt waren. Ze brachten de dieren bijeen en boden ze de brahmanen aan, zoals altijd.

Draupadi dacht aan de middelste van haar mannen, die ver weg was, en ze zei tegen Yudhishthira: 'Arjuna weegt met twee armen op tegen die andere Arjuna, de duizendarmige koning van weleer. Zonder hem vind ik dit woud niet mooi meer. Waar ik ook kijk, de aarde lijkt leeg. Het woud staat in bloei en

het is vol wonderen, maar het is niet wat het was. Ik denk aan zijn lotusogen, en aan het geluid van zijn boog, dat klinkt als de donder, en ik vind geen rust.'

'Je woorden zijn me uit het hart gegrepen,' zei Bhima tegen haar. 'Zijn armen zijn lang en zwaar, met de littekens van de boogpees erop, en hij draagt er gouden banden om. Zonder hem is het hier alsof de zon weg is. Op hem steunen de Panchala's en de Kuru's, en dan zijn ze zelfs voor de legers van de goden niet bang. Op zijn armen steunen wij allemaal: met hem rekenen we onze vijanden al verslagen en de aarde al gewonnen. Naar welke kant ik ook kijk, alles is leeg.'

'Hij trok naar het noorden en versloeg de gandharva's bij honderden,' zei Nakula. 'De paarden die hij daar kreeg, gevlekt als patrijzen, gespikkeld en snel, gaf hij uit liefde aan zijn broer, de koning, bij het grote koningsoffer.' Nakula huilde. 'Zonder hem, die na Bhima geboren werd, wil ik niet langer in het Kamyaka-woud wonen.'

'Hij overwon grote strijders en bracht rijkdom en meisjes mee voor de koning, bij het koningsoffer,' zei Sahadeva. 'In zijn eentje versloeg hij de Yadava's, die zich tegen hem verzameld hadden, en hij nam Subhadra mee, met instemming van Krishna. Hij viel het rijk van Drupada binnen, nam hem de helft af en gaf die aan Drona, als het geschenk dat een leraar toekomt. Nu zie ik zijn grasmat leeg in onze hut, en ik kan me niet laten troosten. Laten we uit dit woud weggaan, want zonder hem is er niets meer aan.'

Yudhishthira zat neerslachtig tussen hen in. Op dat moment zag hij Narada, de rishi van de goden, die door alle werelden zwierf. Yudhishthira en zijn broers stonden op en eerden hem. Draupadi bleef bij de zonen van Pritha, want dat wilde de dharma, zoals de Savitri, het vers aan de zon, bij de Veda's blijft.

Narada nam de eer aan en had een paar woorden van troost voor Yudhishthira. 'Zeg me wat je zoekt. Wat kan ik je geven?'

Yudhishthira boog met zijn broers voor hem en vouwde zijn handen. 'Als u tevreden over mij bent, u die alle werelden vereren, dan is voor mij alles al gedaan. Maar als ik met mijn broers uw gunst verdien, neem dan de twijfel weg die in mijn hart zit. Wie de aarde rechtsom rondgaat, langs de tirtha's, de heilige badplaatsen waar pelgrims naartoe trekken: welke vrucht krijgt hij daarvoor? Vertel het me helemaal, brahmaan.'

'Luister goed,' zei Narada. 'Wat ik je ga vertellen, heeft Bhishma gehoord uit de mond van Pulastya.'

En Narada vertelde.

Lang geleden woonde Bhishma, de zoon van Shantanu en Ganga, aan de oever van de Ganga, bij Gangadvara, de poort waar de rivier uit de bergen komt. Het was een mooie, heilige plek, waar de rishi's van de goden kwamen, en de gandharva's en de goden zelf. Bhishma hield daar een gelofte ter ere van de voorouders, en hij leefde als een muni. Hij offerde water aan de voorouders en aan de goden, en de rishi's stelde hij tevreden met de riten die daarvoor voorgeschreven zijn.

Op een dag, terwijl hij zijn mantra's opzei, stond Pulastya voor hem, een van de oudste rishi's, die Brahma uit zijn geest had voortgebracht, stralend van zijn ascese. Bhishma eerde hem zoals het hoort. Rein en met al zijn aandacht kwam hij naar hem toe, met het arghya, het water dat men een geëerde gast aanbiedt, boven zijn hoofd, en hij noemde zijn naam.

'Ik ben Bhishma. Ik wens u alle goeds. Ik ben uw dienaar. Nu ik u zie, ben ik vrij van al mijn kwaad.'

Meer zei hij niet. Hij stond daar met gevouwen handen, mager van zijn geloften en van het opzeggen van de Veda, en Pulastya keek naar hem.

Het offer van de arme

En Narada vertelde verder.

'Je bent bescheiden, je beheerst jezelf en je spreekt de waarheid, en daarom ben ik in alles tevreden over je,' zei Pulastya. 'Je dharma rust op je eerbied voor de voorouders, en daardoor zie je mij, mijn zoon, en daardoor houd ik van je. Mijn blik is nooit vergeefs, Bhishma. Zeg me wat ik voor je kan doen. Wat je ook vraagt, ik geef het je.'

'Dat u tevreden over mij bent, u die alle werelden vereren, en dat ik u gezien heb, daarmee is voor mij alles al gedaan,' zei Bhishma. 'Maar als ik uw gunst verdien, neem dan de twijfel weg die in mijn hart zit. Het gaat om de tirtha's, en om wat de dharma daarvan zegt. Wie de aarde rechtsom rondgaat: welke vrucht krijgt hij daarvoor? Vertel het me, brahmaan.'

'Luister dan met al je aandacht,' zei Pulastya, 'want wat ik je ga vertellen, is waar de rishi's hun toevlucht zoeken. Wie zijn handen en zijn voeten en zijn geest in bedwang heeft, wie kennis heeft en ascese en een goede naam, die krijgt

de vrucht van de tirtha's. Wie geen giften meer aanneemt, wie tevreden is, wie zich beheerst en rein is, wie zichzelf niet groot maakt, die krijgt de vrucht van de tirtha's. Wie zonder bedrog is en niets onderneemt, wie weinig eet en zijn zinnen bedwingt, wie van alle fouten vrij is, die krijgt de vrucht van de tirtha's. Wie niet boos wordt, wie de waarheid spreekt en vasthoudt aan zijn geloften, wie alle wezens ziet zoals hij zichzelf ziet, die krijgt de vrucht van de tirtha's.

De rishi's hebben in de Veda de offers vastgelegd, het ene na het andere, en wat ze opleveren, hier en na de dood. Maar een arme kan die offers niet brengen. Daarvoor is veel nodig, allerlei dingen in grote hoeveelheden, en dus brengen koningen ze, of soms rijke mensen. Wie weinig heeft, wie alleen staat en geen bondgenoten heeft, kan het niet. Maar er is iets wat ook een arme kan doen, en wat evenveel waard is als de vrucht van de offers. Dit is het diepste geheim van de rishi's: naar de tirtha's gaan levert verdienste op, en het gaat zelfs boven de offers uit. Wie nooit drie nachten heeft gevast, wie nooit naar de tirtha's is gegaan en nooit goud of koeien heeft gegeven, die is pas arm. Met de grote offers, waarbij de priesters rijk worden beloond, krijgt men niet de vrucht die men krijgt door naar een tirtha te gaan.'

Daarna noemde Pulastya de tirtha's een voor een, en hij begon bij Pushkara.

'In de wereld van de mensen ligt de tirtha van Brahma, de god van de goden, en alle drie de werelden kennen haar: Pushkara. Bij elke schemering en op het middaguur zijn daar tienduizend maal tienmiljoen tirtha's aanwezig. Daar zijn altijd de Aditya's en de Vasu's, de Rudra's, de Sadhya's en de Maruts, de gandharva's en de apsara's. Daar hebben goden, daitya's en brahmaanse rishi's ascese gedaan, en ze zijn er tot grote verdienste gekomen. De Grootvader, die op de lotus zetelt, heeft daar altijd het liefst gewoond. Wie zich beheerst en alleen al in gedachten naar Pushkara verlangt, raakt zijn kwaad kwijt en wordt geëerd aan het hemelgewelf. Wie er baadt en de voorouders en de goden vereert, krijgt tienmaal de vrucht van het paardenoffer, zeggen de wijzen. Brahmaan, kshatriya, vaishya of shudra: wie in Pushkara baadt, wordt niet in een lagere geboorte geboren, en wat een man of een vrouw sinds de geboorte aan kwaad heeft gedaan, verdwijnt bij het eerste bad. En wie er ook maar één brahmaan te eten geeft, wordt daardoor gelukkig, hier en na de dood. Al leeft hij zelf van groente, wortels en vruchten: als hij daarvan zonder afgunst en vol vertrouwen een brahmaan te eten geeft, krijgt hij de vrucht van een paardenoffer. Zoals de god die de asura Madhu doodde de eerste is onder de goden,

zo is Pushkara de eerste van alle tirtha's. Er zijn daar drie witte heuvels en drie bronnen, al van oudsher, en waarom, dat weten we niet.

Moeilijk is het om naar Pushkara te gaan. Moeilijk is het om in Pushkara ascese te doen. Moeilijk is het om in Pushkara te geven. En het moeilijkst van alles is het om in Pushkara te wonen.'

Wie twaalf nachten in Pushkara heeft gewoond, met afgemeten voedsel, en rechtsom om de plek is gelopen, zei Pulastya, gaat verder naar Jambumarga, en vandaar steeds verder. Zo komt hij bij het meer van Agastya, bij de hermitage van Kanva, bij de plek waar Yayati uit de hemel van de goden viel, bij de Narmada. Hij komt in Prabhasa aan de zee, waar Agni zelf altijd aanwezig is, in Dvaravati, de stad van Krishna, bij de Vitasta in Kashmir, waar de naga Takshaka woont, en in Vinashana, waar de Sarasvati in de woestijn verdwijnt en bij Chamasodbheda weer bovenkomt. Bij elke tirtha zei hij hetzelfde: wie daar baadt en vast, wie water offert aan de voorouders en aan de goden, krijgt de vrucht van een offer, of van duizend koeien die hij weggeeft, of de wereld van Brahma.

Bij Rudrakoti bleef hij staan. Wie daar met een zuivere geest baadt, zei hij, krijgt de vrucht van het paardenoffer en tilt zijn geslacht omhoog. 'Daar kwamen in vroeger tijden tien miljoen muni's bijeen, want ze wilden Shiva zien, de Grote God. En ieder van hen riep: "Ik zie hem het eerst! Ik zie hem het eerst!" Om te voorkomen dat die rishi's, die zich zo goed beheersten, ruzie kregen, vermenigvuldigde de meester van de yoga zich door zijn yoga tienmiljoenvoudig, en voor ieder van hen stond hij. En ieder zei: "Ik heb hem het eerst gezien!" Hun toewijding stemde Shiva gunstig, en hij gaf hun een gunst: "Vanaf vandaag zal jullie dharma groeien."'

Het stof van Kurukshetra

En Narada vertelde verder.

'Daarna gaat men naar Kurukshetra,' zei Pulastya, 'het veld dat alle wezens prijzen. Wie daar komt, wie het ook is, raakt zijn kwaad kwijt. En wie telkens zegt: "Ik ga naar Kurukshetra, ik woon in Kurukshetra", ook hij raakt zijn kwaad kwijt. Daar moet men een maand blijven, aan de Sarasvati. Brahma komt er met de andere goden, en de rishi's, de siddha's en de charana's, de

gandharva's en de apsara's, de yaksha's en de naga's komen naar dat heilige veld van Brahma.

Wie Kurukshetra binnengaat, groet eerst Machakruka, de yaksha die de poort bewaakt, en verder gaat hij langs de plek waar Vishnu altijd aanwezig is, en langs Varaha, waar Vishnu ooit stond in de gedaante van een everzwijn. Hij komt bij de poort van Kurukshetra, die gemaakt is door Parashurama, Rama met de bijl, de zoon van Jamadagni. Wie daar baadt, krijgt evenveel als in Pushkara.

Dan komt hij bij de meren van Rama. Daar roeide Parashurama met zijn kracht en zijn laaiende vuur de kshatriya's uit, en hij groef vijf meren en vulde ze met hun bloed. Met dat bloed bracht hij de offers aan zijn vaders en zijn grootvaders, en zij boden hem een gunst, om zijn eerbied voor hen en om zijn moed. Met gevouwen handen keek hij omhoog naar zijn voorouders in de lucht. "Als u mij gunstig gezind bent, laat ik dan opnieuw kracht vinden in mijn ascese. Ik heb in mijn woede de kshatriya's uitgeroeid: laat mij door uw vuur van dat kwaad vrij worden. En laat mijn meren tirtha's worden, die de hele wereld kent." "Je ascese zal groeien," antwoordden de voorouders, "en dat komt door je eerbied voor ons. Je hebt de kshatriya's in je woede uitgeroeid, maar van dat kwaad ben je al vrij: zij zijn gevallen door hun eigen daden. En je meren zullen tirtha's worden." Ze namen afscheid van hem, en ze waren weg. Wie in onthouding in die meren baadt en Parashurama vereert, krijgt veel goud.

Langs de Sarasvati gaat de tocht verder, van tirtha naar tirtha, en bij Saptasarasvata blijft men staan. Daar heeft de beroemde rishi Mankanaka de volmaaktheid bereikt. Lang geleden, zo hebben wij gehoord, sneed Mankanaka zich aan de punt van een halm kusagras, en uit de snee in zijn hand liep geen bloed maar plantensap. Hij begon te dansen, met ogen wijd open van verwondering. En terwijl hij danste, begon alles mee te dansen wat beweegt en wat niet beweegt, in de ban van zijn vuur. De goden, met Brahma voorop, en de rishi's gingen naar Shiva, de Grote God: "Zorg dat hij ophoudt met dansen."

Shiva ging naar de dansende rishi toe. "Grote rishi, jij die de dharma kent, waarom dans je? Waarom ben je vandaag zo blij?"

"Ik ben een asceet die het pad van de dharma gaat," zei Mankanaka. "Zie je niet, brahmaan, dat er plantensap uit mijn hand loopt? Toen ik dat zag, ben ik van vreugde gaan dansen."

Shiva lachte om de rishi en zijn hartstocht. "Ik verwonder me daar niet over. Kijk naar mij." Met de top van zijn vinger tikte hij tegen zijn eigen duim, en uit de wond kwam as, wit als sneeuw.

Mankanaka viel de god beschaamd aan de voeten. "Er is geen god groter dan Rudra. U bent de toevlucht van de goden en de asura's en van de hele wereld. U hebt de drie werelden voortgebracht, met alles wat beweegt en niet beweegt, en aan het einde van het tijdperk gaat alles weer in u op. Zelfs de goden kunnen u niet kennen, hoe zou ik het dan kunnen? Laat door uw gunst mijn ascese niet slinken."

"Je ascese zal door mijn gunst duizendvoudig groeien, brahmaan," zei Shiva, "en ik zal hier bij jou wonen, in je hermitage. Wie in Saptasarasvata baadt en mij vereert, voor hem is niets onbereikbaar, hier niet en daarna niet, en hij gaat naar de wereld van de Sarasvati."

Verder gaat de weg, naar de tirtha's van Agni en van Vishvamitra, en naar Prithudaka, de tirtha van Kartikeya, de krijgsgod. Wat een man of een vrouw daar aan kwaad heeft gedaan, bewust of onbewust, verdwijnt in dat water. Heilig is Kurukshetra, zeggen de geleerden, heiliger is de Sarasvati, heiliger dan de Sarasvati zijn alle tirtha's samen, en heiliger dan alle tirtha's samen is Prithudaka. Wie daar sterft terwijl hij keer op keer zijn mantra's opzegt, hoeft geen dood meer te vrezen die nog komen moet. En ten slotte komt men bij Sannihati, waar alle tirtha's van de aarde en van de lucht elke maand samenkomen, alle rivieren en meren en bronnen.

Naimisha is heilig op aarde, Pushkara in de lucht, maar Kurukshetra in alle drie de werelden. Zelfs het stof van Kurukshetra, als de wind het opneemt, voert wie kwaad deed naar de hoogste bestemming. Wie in Kurukshetra woont, ten zuiden van de Sarasvati en ten noorden van de Drishadvati, woont in de hemel van de goden. "Ik ga naar Kurukshetra, ik woon in Kurukshetra": wie die woorden ook maar één keer uitspreekt, is vrij van al zijn kwaad. Kurukshetra is het heilige altaar van Brahma, en de brahmaanse rishi's komen er. Wie daar woont, hoeft nergens om te treuren. Wat tussen Tarantuka en Arantuka ligt, tussen de meren van Rama en Machakruka, dat is Kurukshetra, dat is Samantapanchaka: men noemt het het noordelijke altaar van de Grootvader.'

De schoot van de aarde

En Narada vertelde verder.

Van Kurukshetra wees Pulastya de weg naar het noorden, naar Gangadvara en Kanakhala, en naar de bronnen van de Yamuna en de Sindhu, en vandaar naar het oosten.

'Daarna gaat men naar Naimisha, waar de siddha's komen,' zei hij. 'Daar woont Brahma altijd, met de goden. Wie alleen al naar Naimisha verlangt, is de helft van zijn kwaad kwijt, en wie er binnengaat, is het helemaal kwijt. Men moet er een maand blijven, want alle tirtha's van de aarde zijn in Naimisha. Wie er sterft terwijl hij vast, is gelukkig in de werelden van de goden: zo denken de wijzen erover. Naimisha is heilig en rein, altijd.

Verder naar het oosten ligt Varanasi, de hoofdstad van Kashi: wie daar in Avimukta Shiva ziet, de god van de goden, raakt zelfs het kwaad van de moord op een brahmaan kwijt, en wie er sterft, wordt bevrijd. Dan komt Gaya. Daar staat de onvergankelijke banyan, en wat men daar aan de voorouders offert, raakt nooit op. Daar is het meer van Brahma, waar hij een offerpaal oprichtte, en de rivier de Phalgu. Op de berg van Gaya zijn nog altijd de hoefsporen te zien van de koe Kapila en haar kalf. Men moet wensen dat men veel zonen krijgt, zodat er ten minste één van hen naar Gaya gaat, of het paardenoffer brengt, of ter ere van de voorouders een donkere stier vrijlaat.

En dan gaat men naar Prayaga, dat de rishi's prijzen. Daar wonen Brahma en de goden, de windstreken met hun goden, de hoeders van de wereld, de voorouders, de grote rishi's, de naga's en de gandharva's, de rivieren en de zeeën, en Vishnu zelf. Daar liggen drie kuilen met offervuur, en daartussen stroomt de Ganga, de eerste van alle tirtha's, uit Prayaga weg. Daar voegt de Yamuna, de dochter van de zon, die de wereld zuivert, zich bij haar. Het land tussen de Ganga en de Yamuna noemen de rishi's de schoot van de aarde, en Prayaga ligt aan het uiterste ervan: dat is haar geslacht. Daar is de offerplaats van Prajapati, de heer van de schepselen, en daar vereren de Veda's en de offers hem, in eigen gestalte. Wie de naam van die tirtha hoort of uitspreekt, of er een handvol aarde opneemt, raakt zijn kwaad kwijt. Wie in de samenvloeiing baadt, krijgt de vrucht van het koningsoffer en het paardenoffer. Wat men daar geeft, hoe weinig ook, wordt groot. Laat je door geen woord van de Veda en door

geen woord van de mensen afbrengen van de wens om in Prayaga te sterven, mijn zoon.

In het krita-tijdperk, het eerste en volmaakte van de vier, was alles heilig. In het tweede tijdperk was Pushkara heilig, in het derde Kurukshetra, en in het kali-tijdperk, het laatste en slechtste, is het de Ganga. In Pushkara moet men ascese doen, in Mahalaya geven, op de Malaya de brandstapel bestijgen en op de Bhrigutunga vasten tot de dood. Wie de naam van de Ganga uitspreekt, wordt gezuiverd. Wie haar ziet, krijgt heil. Wie in haar baadt en van haar drinkt, zuivert zijn geslacht tot in het zevende lid. Zolang de beenderen van een mens het water van de Ganga raken, zolang wordt hij geëerd in de hemel van de goden. Er is geen tirtha als de Ganga, geen god boven Vishnu, niets boven de brahmanen: zo heeft de Grootvader het gezegd.

Wie deze opsomming van de tirtha's voordraagt onder brahmanen, raakt zijn kwaad kwijt; wie geen zoon heeft, krijgt een zoon, wie arm is, krijgt rijkdom, en een koning verovert de aarde. Wie niet alle tirtha's kan bereiken, moet in gedachten naar ze toe gaan. Wie zijn zinnen gezuiverd heeft, wie erop vertrouwt dat daden vrucht dragen en wie de Veda kent, die bereikt ze. Maar wie geen geloften houdt, wie zichzelf niet in bedwang heeft, wie onrein is, wie steelt en wie een krom hart heeft, die baadt niet in de tirtha's.

Jij hebt altijd recht geleefd, Bhishma, met je oog op de dharma. Je vaders en je grootvaders heb je naar de overkant gebracht, en Brahma en de goden en de rishi's zijn altijd tevreden geweest over je dharma. Jij, die op Indra lijkt, zult de werelden van de Vasu's bereiken, en grote roem op aarde, die nooit vergaat.'

Pulastya nam afscheid van Bhishma, en hij verdween waar hij stond. Bhishma trok op het woord van Pulastya de aarde rond, en in Prayaga eindigde zijn tocht.

'Wie op deze manier de aarde rondgaat,' zei Narada tegen Yudhishthira, 'krijgt na zijn dood de vrucht van honderd paardenoffers. Jij, zoon van Pritha, krijgt de hoogste dharma, zoals Bhishma die vroeger kreeg, maar achtvoudig, want jij neemt deze rishi's mee. De tirtha's zijn vol rakshasa's, en niemand anders dan jij kan erheen. De grote rishi's wachten op je: Vishvamitra en Vasishtha, Markandeya en Bharadvaja, Vyasa en Durvasa en vele anderen. Trek met hen langs de tirtha's. Er komt een rishi van de goden naar je toe, met een gloed zonder maat, Lomasha. Trek met hem langs de tirtha's, en met mij. Zoals Yayati en Pururavas schitter jij door je eigen dharma, en net als Bhagiratha sta je onder de koningen als de zon. Zoals Indra, die Vritra doodde, eens al zijn

vijanden verbrandde en daarna zonder zorg de drie werelden beschermde, zo zul jij je vijanden vernietigen en je volk beschermen. Je zult de aarde winnen volgens de dharma van je stand, en je zult beroemd worden door je dharma, zoals Kartavirya, de duizendarmige koning.'

Daarna nam Narada afscheid van de koning en verdween waar hij stond. Yudhishthira bleef met die woorden achter, en hij gaf aan de rishi's door welke verdienste de tocht langs de tirtha's oplevert.

. . .

HOOFDSTUK TIEN van *De wapens van de goden*, boek 4 van *De Mahabharata opnieuw verteld* door Jan de Vries. Dit hoofdstuk staat op mahabharata.nl/lezen/de-wapens-van-de-goden/het-stof-van-kurukshetra/, met de verhalen, de personages en de plaatsen erbij. Het volgende hoofdstuk, *Ik heb hem verteerd*, staat op mahabharata.nl/lezen/de-wapens-van-de-goden/ik-heb-hem-verteerd/. Het hele boek is als PDF en EPUB te downloaden op mahabharata.nl/lezen/de-wapens-van-de-goden/. Nederlandse tekst © 2026 Jan de Vries; werkeditie, niet in de handel.